

42. Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması: katılımlı, yaşayan dijital envanterler

Tuna YILDIZ¹

APA: Yıldız, T. (2023). Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması: katılımlı, yaşayan dijital envanterler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 754-766. DOI: 10.29000/rumelide.1372407.

Öz

Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında önemli bir rolü olan envanter oluşturma ve kayıt süreçlerini de günümüzde teknolojinin geçirdiği değişime bağlı olarak yeniden yorumlamak gerekir. Dijitalleşmenin getirdiği etkileşimli ortam, klasik “envanter” kavramı hakkında farklı bakış açıları üretmiştir. Kullanıcıların oluşumuna katkı vererek içerik oluşturabildiği, video ve fotoğrafların kullanıldığı, etkileşimli ve katılımlı envanterler somut olmayan kültürel miras söz konusu olduğunda önemli hâle gelmiştir. Özellikle de geleneksel bilgiye meraklı kullanıcılar tarafından oluşturulan ve kimi sivil toplum kuruluşları veya hükümetlerce desteklenen dijital envanterler ister istemez kullanıcı-toplum temelli, katılımlı bir alanı ifade etmektedir. Kendi yöresine ait yemekleri, düğün âdetlerini, cenaze ritüellerini, sözlü kültür ürünlerini kısa video ve fotoğraflarla belgeleyerek, çevrim içi sitelere yüklemek mirasın taşıyıcıları için katılımı ön plana çıkarmaktadır. “Alan kavramının değişmesi”, “internetin folklorun yeni alanı olması”, “netlore”, “netnografi”, “dijital folklor” gibi kavramlar etrafında yürütülen tartışmalara ek olarak “dijital, katılımlı, yaşayan envanter” kavramının da özellikle somut olmayan kültürel mirasın korunması söz konusu olduğunda tartışılması gerekmektedir. Yazılı belge, ses kaydı ve video gibi materyallerin harici belleklerde saklanması gelecek kuşaklar tarafından görülmesini de zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan klasik envanter anlayışı kültürel miras unsurlarının saklı ve kimi zaman da donuk kalmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmada, somut olmayan kültürel mirasın envanterlenmesinde etkili olan farklı platformların varlığının tespiti için internet ortamında doküman incelemesi ve durum analizi yapılmıştır. Çalışmada tartışma konusu edilen veriler ilgili uygulamalardan derlenmiş ve analiz edilmiştir. Sonuç olarak bu makalede sürekli güncellenen, yeniden üretilen ve görünürlüğü klasik envanterlere göre daha yüksek olan, farklı internet sitelerinde tutulan veriler “dijital, katılımlı envanter” veya “yaşayan envanter” terimleriyle yorumlanarak tartışılmıştır. Örnek olarak Wikimedia sitesindeki farklı sayfalar, YouTube ve diğer sosyal medya sayfaları seçilmiştir. Seçilen örnekler incelendiğinde üç farklı dijital yaşayan envanter yaklaşımı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Envanter, katılım, dijitalleşme, sosyal medya, topluluk

Recording intangible cultural heritage: participatory, living digital inventories

Abstract

The process of creating inventories and records, which plays a significant role in the safeguarding of intangible cultural heritage, needs to be reinterpreted considering of the changes brought about by technology in today's context. The interactive environment facilitated by digitization has led to different perspectives on the traditional concept of an "inventory." Interactive and participatory

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü (Ankara, Türkiye), tuna.yildiz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1100-9794 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 27.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1372407]

inventories, where users can contribute to content creation, using videos and photographs, have become crucial in the context of intangible cultural heritage. Particularly, digital inventories created by enthusiasts of traditional knowledge, supported by certain civil society organizations or governments, inherently represent a user-community-based, participatory space. These inventories encourage active participation by documenting regional cuisines, wedding customs, funeral rituals, oral cultural products, through short videos and photos uploaded to online platforms. In addition to debates surrounding concepts such as the "changing notion of field," "the internet as the new domain of folklore," "netlore," "netnography," and "digital folklore," it is essential to discuss the concept of "digital, participatory, living inventory" especially when it comes to safeguarding intangible cultural heritage. The storage of materials such as written documents, audio recordings, and videos in external memory devices can make it difficult for future generations to access them. In this regard, the traditional inventory approach can lead to the concealment and sometimes stagnation of cultural heritage elements. In this context, the study conducts a document analysis and situation analysis in the online environment to identify the existence of various platforms that are effective in inventorying intangible cultural heritage. The data discussed in the study are collected from relevant applications and analyzed. As a result, this article discusses data held on various internet platforms, which are constantly updated, reproduced, and have higher visibility compared to traditional inventories, interpreting them as "digital participatory inventories" or "living inventories." Examples selected for analysis include different pages on Wikimedia sites, YouTube, and other social media platforms. Upon examining the selected examples, three different approaches to digital living inventories are identified.

Keywords: Inventory, participation, digitalization, social media, community

Giriş

Kültürel miras çoğu zaman korunması, biriktirilmesi, sınıflandırılması gereken değerler ya da eserler bütünü olarak algılanmıştır. Öyle ki bu algı tabandan tavana her kesime tesir etmiştir. Bu nedenle de kültürel mirasın korunmasının öncelikli şartı onun tespiti, kayıt altına alınması, çoğu zaman bir müze nesnesine dönüştürülerek sergilenmesi olmuştur. Bu alışagelmiş koruma, tespit ve sergileme çalışmaları da "envanter" oluşturulması temelinde yürütülmüştür. Dijital çağ öncesi bu envanterleme sistemi kütüphaneler, büyük arşivler, tezlerin ara sayfaları, müzelerin sergi salonları ile sınırlanabilirken günümüzde bunun artık yeterli olmayacağı pek çok kurum, topluluk ve birey tarafından ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra kültürel miras çalışmalarının gelişmesi ve somut olmayan kültürel miras kavramının ortaya atılmasından sonra kültürel mirasın korunma, kayıt altına alınma ve sergilenme biçimleri de dönüşmeye başlamıştır. Bu yazıda temel alınacak mesele somut olmayan kültürel mirasın tespiti, kayıt altına alınması, sergilenmesi ve bu yolculuğun kırılma noktaları olacaktır. Bu bağlamda öncelikle Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde sözü edilen envanter sisteminden ve envanterle ilgili bakış açılarına yer verilmiştir. Ardından, dijital çağda bu sistemin sağlıklı işleyebilmesi için neler yapılmaktadır ya da yapılabilir örnekler üzerinden irdelenmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere kültürel miras alanında envanter kavramının kökenleri epey eskiye dayanır. Envanter kavramını özellikle koleksiyonculuk ve müzecilik faaliyetlerinin başlangıcına kadar götürmek mümkündür. İlk önceleri somut miras olarak addedilen nesne odaklı bir envanterleme ve sergileme mantığının yaygın olduğu bilinmektedir. Nadire kabinelerinde sergilenen "kıymetli" nesnelerin oluşturduğu değer dünyası ise göz ardı edilmiştir. UNESCO'nun kültürle ilgili sözleşmelerindeki envanter yaklaşımları bütün olarak anlaşılmadan somut olmayan kültürel miras

alanındaki envanter yaklaşımları tam olarak kavranamaz. Özellikle 1954 Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunması Sözleşmesi ve 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme envanter yaklaşımının kültürel miras alanında daha belirgin ve ön planda olmasını sağlamıştır. Envanter hazırlamak, takibini yapmak ve denetlemek somut miras alanında korumanın önemli parçalarından biridir.

1972 Sözleşmesi'nin 11. maddesi envanterle ilgilidir. Bu maddede 1972 Sözleşmesine taraf olan devletlerin kendi topraklarındaki mirasların envanterini çıkartacağını ve sonrasında Dünya Miras Komitesinin de devletlerin envanterine dayanarak güncellenen bir Dünya Miras Listesi oluşturacağından söz edilir (1972, Madde 11). Klasik envanter tanımı ile uyuşan bu yaklaşımın aşında somut olmayan kültürel miras alanında da geçerli olduğu söylenebilir. Somut olmayan kültürel miras alanında da envanter yaklaşımının somut miras alanındaki gibi algılandığı ve bu durumun somut olmayan kültürel mirasın kendi doğasına aykırı olduğundan söz edilebilir. Marta Severo da "Safeguarding Without a Record? The Digital Inventories of Intangible Cultural Heritage" başlıklı yazısında kültürel miras tanımının somuttan somut olmaya bir genişlemeye uğradığını, ancak bu genişlemeye rağmen koruma sisteminin genişleyip değişmediğinden söz eder. Envanterin uzunca bir süredir kültürel mirasın korunması için tercih edilen bir araç olduğunu ancak bunun bilgiyi sınıflandıran ve arşivleyen bir listeden öteye geçemediğini anlatır (Severo, 2018, s. 168). Dolayısıyla envanterle ilgili klasik yaklaşımların somut olmayan kültürel miras alanı için yeterli olmadığı ve başka bir pencereden bakılmasının daha uygun olacağı söylenebilir. Teodora Konach da kültürel miras konusunda otografik ve allografik yaklaşımdan bahseder. Yazara göre otografik eserler daha çok somut mirasla ilgilidir ve yeniden üretilmeleri beklenmez, ancak somut olmayan kültürel miras ise allografik eserdir ve sürekli yeniden üretilerek form değişikliğine uğrar. Konach, somut olmayan mirasın somut miras yani otografik eserler gibi envanterlenmesinin onun allografik yönüne zarar vereceğini ve onu dondurabileceğinden söz eder (Konach, 2015, s. 69). Maddi unsurların biriktirilmesi, toplanması, sınıflandırılması ve sergilenmesine dayalı kökeni çok eskilere dayanan bu yaklaşım yerine son yıllarda dijital, katılımlı, toplum temelli ve somut olmayan kültürel mirasın dinamik yapısına uygun envanterler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu envanter tarzının değişen kültürel miras tanımına ve koruma yaklaşımlarına uygun olduğu söylenebilir. Bu envanter yaklaşımını kavrayabilmek için öncelikle Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin envanter yaklaşımını kavramak gerekir.

Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarımında en önemli araçlardan biri de ulusal envanterlerin oluşturulması ve güncellenmesi konusudur. 2003 yılında imzalanan ve Türkiye'nin 2006 yılında taraf olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin envanterle ilgili farklı maddeleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Sözleşme kapsamında oluşturulan üç farklı listeye hükümetlerce sunulan aday unsurun öncelikle ulusal envanter listesine kaydedilmesi ve Sözleşme'ye taraf her ülkenin kendi ulusal envanter sistemini kurmasıdır. Sözleşme'nin 12. maddesi "Envanterler" başlığını taşımakta ve 1. paragrafında "Her Taraf Devlet, korumak için tespit amacıyla kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın bir veya daha fazla envanterini, kendi durumuna uygun olacak biçimde hazırlar. Bu envanterler düzenli olarak güncelleştirilir" (2003, Madde 12) ifadesi geçmektedir. Bu ifadede de anlaşılacağı üzere Sözleşme, envanterlerin güncellenmesi konusuna önem vermektedir. Envanterin sık sık güncellenmesi gerektiğinin vurgulama nedenlerinin başında somut olmayan kültürel mirasın kırılğan, değişken ve zamanın ruhuyla çoğu zaman çatışma hâlinde olması gelmektedir. Somut kültürel mirasın korunmasındaki statik yaklaşım somut olmayan kültürel mirasın korunması ve envanterlenmesi çalışmalarında da sıklıkla kendini gösterir. Bu nedenle de Sözleşme'de sık sık güncellenmenin öneminden söz edilmiş hatta listelere kayıt aşamasında da bu durum başat bir kriter olarak yer almıştır. Her ne kadar Sözleşme Taraf Devletlere bu yükümlüğü vermiş olsa da çoğu

zaman yukarıda vurgulanan somut miras koruma alışkanlıkları gereği olarak envanter güncellenmesi yalnızca bir formalite olarak görölmektedir. Oysaki, Sözleşme içi destek sistemleri taraf devletleri yaşayan katılımlı envanter sistemi kurmaları konusunda eğitimler vererek, eğitim materyalleri hazırlayarak ya da iyi uygulamaları tespit edip raporlayarak teşvik etmektedir. Ancak bu güncelleme çoğu zaman devlet kaynaklı olduğundan envanter katılımlı ve yaşayan bir envanterden çok mumyalanmış bir envantere dönüşür. Ancak somut olmayan miras yaşayan bir miras türüdür ve mumyalanıp müze camekânlarının ardında sergilenemez, tozlu raflarda bekletilemez. Özellikle günümüzde, dijitalleşmenin her alana yayılması hem bilgiye erişimi kolaylaştırmış hem de herkes tarafından görünebilir, sesinin duyurabilir olma ihtimalini güçlendirmiştir. Bu nedenle de özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla gündelik hayatımıza farklı seyirlik unsurlar girmeye başlamıştır. Yediden yetmişe toplumun her kesiminin arayışına göre seyirlik nesne ile muhatap olabileceği bu platformlar ister istemez bilginin demokratikleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla toplum temelli, katılımlı envanter yaklaşımı gelişmeye başlamıştır. Bu tarz envanterlere örnek vermeden önce toplum temelli envanterlerin özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

Toplum temelli envanterlerde toplumdaki bilgi alınması ve onun arşivlenmesi bir amaç değildir. Asıl olan topluluk içinde ve toplulukla beraber bir envanter üretmektir. Bu tarz envanter yaklaşımının temeli, topluluğu bilgi edinilecek bir araç olmaktan çıkarmak onları bilgiyi üreten ve bu bilgiyle yeni pencereler aralayan bir noktada görmektir. Dolayısıyla topluluğu kendini merkezde görmesi ve kendi kültürel mirasının nasıl envanterlenmesi gerektiğine dair yeni fikirler üretmesi kültürel mirasın korunmasında da yeni bir motivasyonu getirir. Topluluk temelli yaşayan envanter sisteminde topluluk üyelerinin oluşturulan fotoğraf, video, müzikler gibi medya unsurlarına doğrudan katılması esastır. Etkileşimli araçların kullanımı, haritalandırma, ses, video, fotoğraf gibi yöntemlerin kullanıldığı bu envanter sisteminde en önemli konu ise güncellenmeye açık olmasıdır. Güncelleme klasik envanter listesindeki yaklaşımlarda genellikle listedeki adının güncellenmesi olarak algılanmaktadır. Oysaki unsura ait tüm verilerin güncellenmesi olarak algılanmalıdır. Unsuru yaşatan topluluklardaki değişiklikler, unsurun yaygın olduğu coğrafyadaki değişiklikler, unsurun uygulanışı ve içeriğiyle ilgili değişiklikler güncellenmenin bütün olarak ayrılmaz parçalarıdır. Dijitalleşme tüm bu güncellemeleri daha kolay ve erişilebilir kılmaktadır.

Marta Severo'ya göre somut olmayan kültürel mirasın dijitalleşmesinden söz ederken kültürel mirasa dair tüm izlerin bulunabileceği Facebook, Wikipedia, YouTube gibi platformlar önemlidir. Bu platformlar doğrudan topluluk üyelerinin kendi kültürel miraslarıyla ilgili izler bıraktığı mecralardır. Hatta bir envanter oluşturulmasına bile gerek olmadan somut olmayan kültürel mirasa dair ne varsa bu platformlarda rahatlıkla bulunabilir (Severo, 2018, s. 172). Severo gibi pek çok araştırmacı da bu görüştedir. Son yüzyılda dünyada pek çok şey hızla değişmiştir. Dünya; sanayi, bilgi, teknoloji çağını geride bırakarak dijital çağı yaşamaya başlamıştır. Artık dünya üzerinde dijital dünyanın etkisinde gündelik yaşamını devam ettirmeyen çok az topluluk, grup ve birey bulunmaktadır. Bu nedenle de insanlığın bilinci de kendisinden sonraki kuşağa bıraktığı miraslar da değişmeye başlamıştır. Eskiden taşa, kâğıda bırakılan kayıtlar günümüzde YouTube, Instagram, Facebook gibi sosyal medya programlarında kendine yer bulmaktadır. Üstelik bu platformlar diğer kayıt altına alma yöntemlerine göre daha demokratik bir çizgide ilerlemekte ve doğası gereği daha katılımcı bir yaklaşım sergilemektedir.

Dijitalleşme söz konusu olduğunda bahsedilmesi gereken başka bir konu da sözlü kültür ve internet ortamının devamlılık açısından birbirini tamamlamasıdır. Marta Severo "Social Media as New Arenas for Intangible Cultural Heritage" isimli yazısında sosyal medya ortamı ile sözlü kültür ortamı arasında

benzerlik kurar. Her ikisinin de merkezi olmayan, iş birliği ve paylaşımına açık, dinamik yapılar olduğunu, bu nedenle somut olmayan kültürel miras ve özellikle de sözlü anlatımlar için sosyal medyanın biçilmiş bir kaftan olduğundan söz eder (Severo, 2015, s. 411). Benzer bir şekilde Walter Ong da sözlü kültür ve elektronik kültür arasındaki süreklilikten söz etmektedir ve elektronik kültür ortamını ikincil sözlü kültür ortamı olarak nitelendirmektedir (Ong, 2007). Ong'un deyişiyle ikincil sözlü kültür platformlarında her konuyla ilgili binlerce, yüzbinlerce malzeme üretilmiştir. Ancak sözü edilen bu platformlar incelendiğinde somut olmayan kültürel mirasa dair bu adla anılmasa da pek çok içeriğin yer aldığı söylenebilir. Bu platformlar üzerinden kız istenme törenleri, mezarlık ziyaretleri, kadınlar arası sosyal hayatın görünür hâllerinden biri olan "gün" gezmeleri, âşıklık geleneği icraları gibi pek çok gelenek ve adet yürütülmektedir. Ayrıca bunların yanı sıra sadece kayıt altına alma amaçlı pek çok platformun da oluşturulduğu bilinmektedir. Özellikle sözlü anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar ve el sanatları alanlarında yoğunlaşan bu içerikler sözü edilen yaşayan, katılımlı, dijital envantere örnek oluşturabilecek yapıdadır. Masalların, türkülerin, çocuk oyunlarının, geleneksel yemeklerin, ebru, çini, bakır işleme gibi sanatların kaydedildiği bu platformların bir başka yönü de somut olmayan kültürel mirasın eğitimine odaklanan yönleridir. Bu içeriklerin pek çoğu genç kuşaklara unsurun nasıl yapılacağını, kullanılacağını gösteren içerikler üretmektedirler. Bu durumun somut olmayan kültürel miras üzerindeki etkileri de oldukça etkileyicidir. Somut olmayan kültürel miras yaklaşımlarında merkezi konuma sahip usta kavramının da anlamını kökünden değiştiren bu kırılma önemlidir ve dikkate değerdir. Bunun yanı sıra her platformun kendine has özellikleri olduğundan içerik üretme biçimleri de farklılaşmaktadır. Örneğin "ustasız ustalar" olarak adlandırabileceğimiz yeni nesil ustaların yetişmesine ön ayak olan YouTube gibi platformlarda daha çok eğitim ve arşivleme mantığıyla hareket edildiğini söylemek mümkündür. Buna karşın Instagram adlı sosyal medya platformunda topluluk ya da gruplardan çok bireyler ve kurumsal kimliklerin öne çıkarıldığı görülür. Bu da Sözleşme'de altı sıkça çizilen bireyin dijital envanterler söz konusu olduğunda kendi sesini duyurma imkânı bulduğunu gösterir. Elbette bunun olumlu ve olumsuz tarafları bulunmaktadır. Makalede örnekler üzerinde tartışılacak bu hususun katılımcı dijital envanterleme sistemi adıyla tartışılması halk bilimi disiplini açısından olumlu olacaktır. Sosyal medya platformlarına karşı bu ilginin farklı sosyo-kültürel sebepleri olmakla birlikte temel sebebin somut olmayan kültürel mirasın getirdiği kimlik ve aidiyet duygusu olduğu söylenebilir.

Örneklerin analizi

Yukarıdaki gerekçeler ile söz konusu platformların içerikleri somut olmayan kültürel mirasın korunması, eğitimi, kuşaktan kuşağa aktarılması ve envanterlenmesi gibi kavramlar bağlamında incelenmeyi hak etmektedir. Aşağıda incelenecek içerikler somut olmayan kültürel mirasın korunması yaklaşımları dikkate alınarak seçilmiş örneklerdir. Bu örnekler için henüz başlangıç aşamasında denilebilir. Ancak hızla dijitalleşen dünyada kendiliğinden, toplumsal katılımı oluşan-oluşturulan bu envanterler somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda uzman kurum, kuruluş ve kişiler tarafından farklı açılardan yorumlanmayı ve desteklenmeyi gerektirir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu platformlarda yer alan içeriklerin farklı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında incelediğimizde kaşımıza aşağıdaki üç tür dijital katılımlı envanter çıkar. Bu üç farklı tür somut olmayan kültürel mirasın korunması söz konusunda birbirleriyle kesişen ama aynı zamanda da ayrılan özelliklere sahiptir:

1. Etkileşim oranı düşük dijitalleşmeyle ön plana çıkan, web sitesi gibi işlev görenler.
2. Topluluğu bir araya getirme, kimlik ve aidiyet kazandırma, farkındalık yaratma özellikleriyle hemşerilik kavramı etrafında kümelenen ya da eğitim içeriği ile ön plana çıkan sosyal medyada daha aktif içeriklerdir.
3. Kurumsal kimlikleri ve bireyleri ön plana çıkartan yine sosyal medya konulu içeriklerdir.

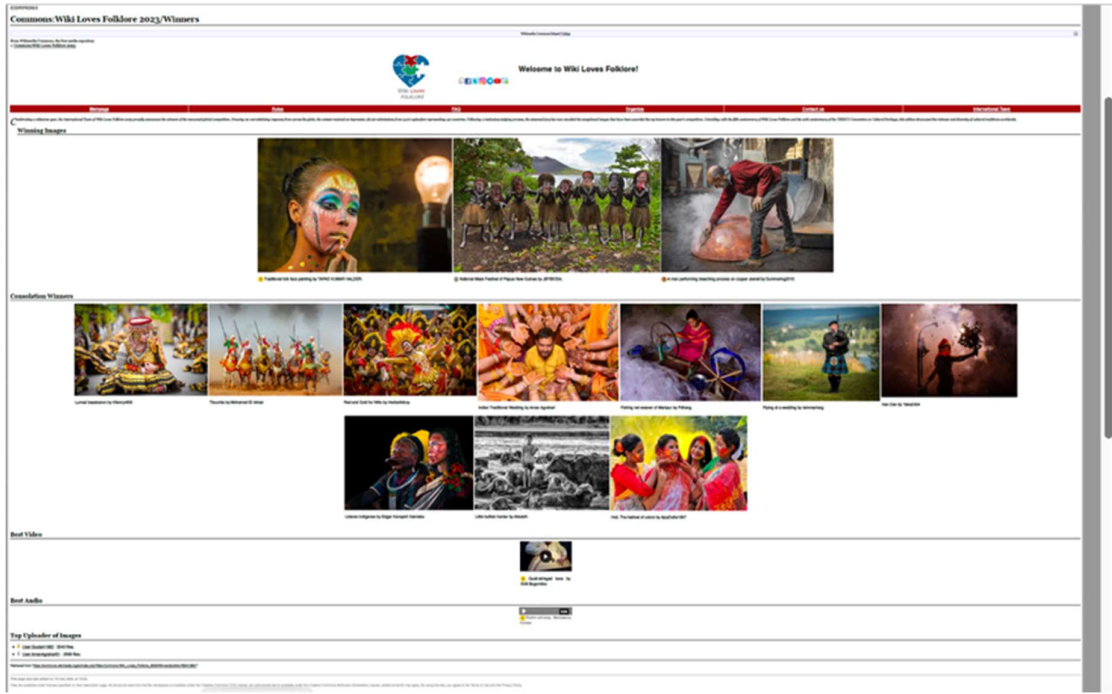
1) Etkileşimi düşük ancak dijital bir belgeleme niteliği taşıyan, web sitesi özellikteki platformlara örnek olarak Wikimedia tarafından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 20. yılı münasebetiyle geliştirilen "Wiki Yaşayan Mirası Seviyor"² başlığı altında yürütülen faaliyetler gösterilebilir. Bu faaliyetler kapsamında Wikimedia'da Wiki Afırka'yı Seviyor, Wiki Folkloru Seviyor gibi ayrı ayrı faaliyetler düzenlenmektedir. Örneğin Wiki Folkloru Seviyor başlığı altında 2019 yılından beri tematik somut olmayan kültürel miras fotoğraf yarışmaları düzenlenmektedir. Bu fotoğraf yarışmalarının amacı ilgili sitede "dünyanın farklı bölgelerindeki halk kültürlerini belgelemek amacıyla her yıl Wikimedia Commons'ta düzenlenen uluslararası bir fotoğraf yarışmasıdır" şeklinde özetlenmektedir.³ Aşağıdaki fotoğrafta bu yarışmanın sonuç sayfası yer almaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın dijitalleşmesinde önemli konulardan biri de nitelikli görsellerin oluşturulması ve bunun açık erişimle herkesin kullanabileceği bir seviyede yapılmasıdır. Bu noktada Wikimedi'nin bu fotoğrafları açık erişimle kullanılabilir yapması son derece önemlidir. Bu fotoğraf yarışmasında halk şenlikleri, halk oyunları, halk müziği, halk mutfağı, halk kıyafetleri, türküler, halk masalları, efsaneler, mevsimsel ve takvimsel olaylar, mitoloji gibi kategoriler bulunmaktadır. Fotoğraflar bu kategoriler altında sıralanarak bir envanter gibi künyelendirilmiştir. Somut olmayan kültürel mirasın görselleşmesi UNESCO tarafından da desteklenmektedir. UNESCO'nun internet sitesinde yer alan somut olmayan kültürel mirasla ilgili listelerde⁴ her bir ülkenin unsuruyla ilgili fotoğraflar ve videoları yer verildiği görülmektedir. Ayrıca bu video ve fotoğrafların unsurun süreçlerini anlatan ve unsurla ilgili topluluk, grup ve bireylerin görünümüne önem veren özellikle olmasına özellikle dikkat edilmektedir. Bu bakımdan somut olmayan kültürel miras listeleri de aslında bir envanter niteliğindedir. Fakat bu listelerin görselliği varken diğer yandan ise etkileşimi düşük, güncelleme yapılmı durumu net olmayan daha çok klasik envanter yaklaşımına benzeyen bir yerde durdukları söylenebilir. Çünkü listelerdeki unsurlar hakkında eklenen fotoğraflar incelendiğinde fotoğrafların ve videoların oldukça eski tarihli olduğu görülebilmektedir. Envanterlerle ilgili güncel görsellerin var olmayışı bugünkü görünümü hakkında eksik bilgiye neden olmaktadır. Görselleşmenin ön planda olduğu günümüz çağında yeni kuşağın görsele olan ilgisi ve merakı da bilinmektedir. Bu bakımdan UNESCO SOKÜM listelerindeki fotoğraf ve videoların çağın beklentisine uygun bir biçimde güncellenmesi ve etkileşimli hâle gelmesi gerekir. Oysaki UNESCO da 2017 yılında yayımladığı envanter rehberinde⁵ topluluk katılımı ve rızası, güncelleme, kapsayıcılık gibi ilklerin envanterler için elzem olduğunu belirtir.

² https://tr.wikimedia.org/wiki/Viki_Ya%C5%9Fayan_Miras%C4%B1_Seviyor

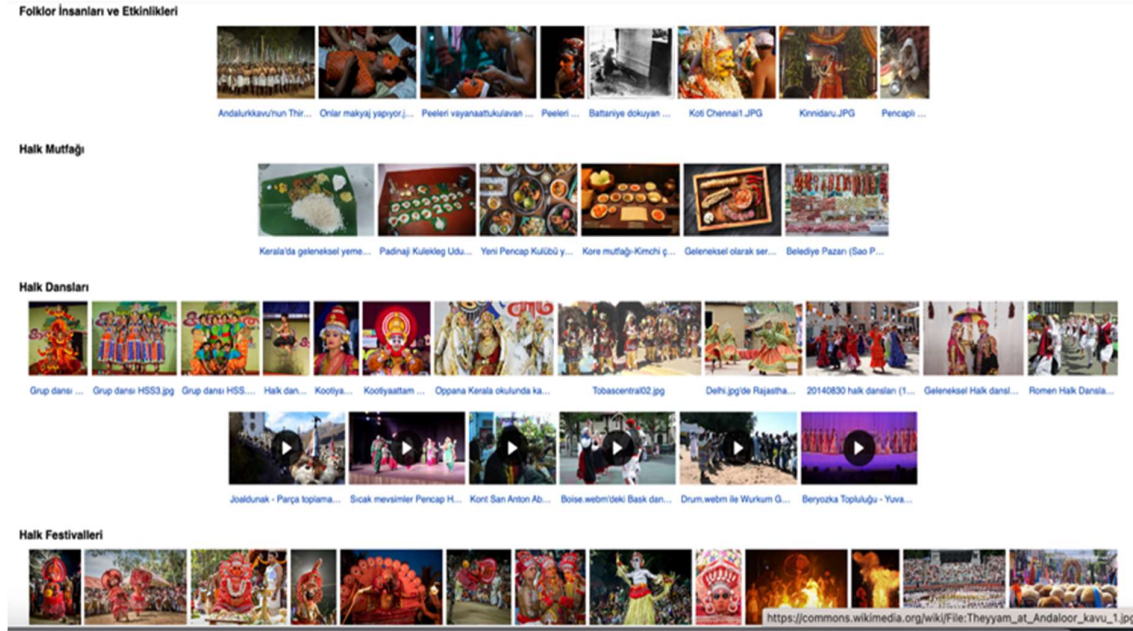
³ https://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:Wiki_Loves_Folklore_2023

⁴ <https://ich.unesco.org/en/lists>

⁵ https://ich.unesco.org/doc/src/Guidance_note_on_inventorying_EN.pdf

Fotoğraf 1: Wiki Loves Folklore internet sitesi.

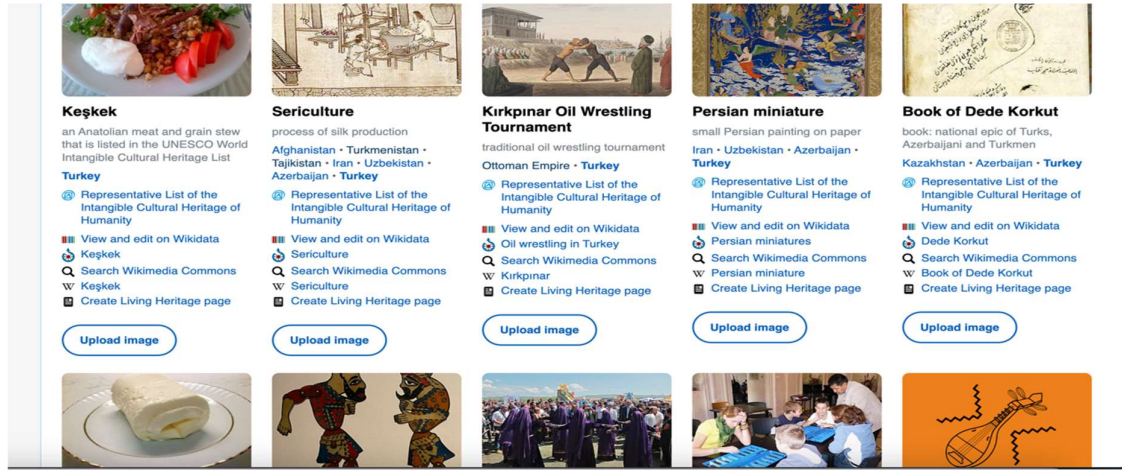

Fotoğraf 2: Wiki Loves Folklore internet sitesi kategoriler.

Wikimedia'nın bu çalışmalarının envanter niteliğinde olduğu ve kullanıcılar tarafından veri girişine açık olduğu bilinmektedir. Örneğin Wiki Loves Living Heritage/Intangible Cultural Heritage of Turkey⁶ başlıklı sayfada aşağıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi Türkiye'nin UNESCO listelerinde yer alan unsurlarına ait fotoğraflara ve bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler kullanıcıların katılımı ve eklediği

⁶ https://meta.wikimedia.org/wiki/Wiki_Loves_Living_Heritage/Intangible_Cultural_Heritage_of_Turkey

fotoğraflarla üretilmektedir. Dolayısıyla katılımlı bir envanteri temsil ederken aynı zamanda beraberinde bazı riskleri de getirmektedir. Örneğın bazı unsurların ismi UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesindeki unsurun resmî isminden farklı kullanılmıştır. Bu da bu içerikleri üreten Wikimedia kullanıcılarının somut olmayan kültürel miras konusundaki bilgilerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Açık kaynaklı olması, kolay güncellenebilir olması sebebiyle unsurların isimlerinin, fotoğraflarının ve içeriklerinin de değıştirilmesi mümkündür. İlgili sayfada “problem bildir” sekmesi ile içerik hakkında düzeltme talebinde bulunulabilir.

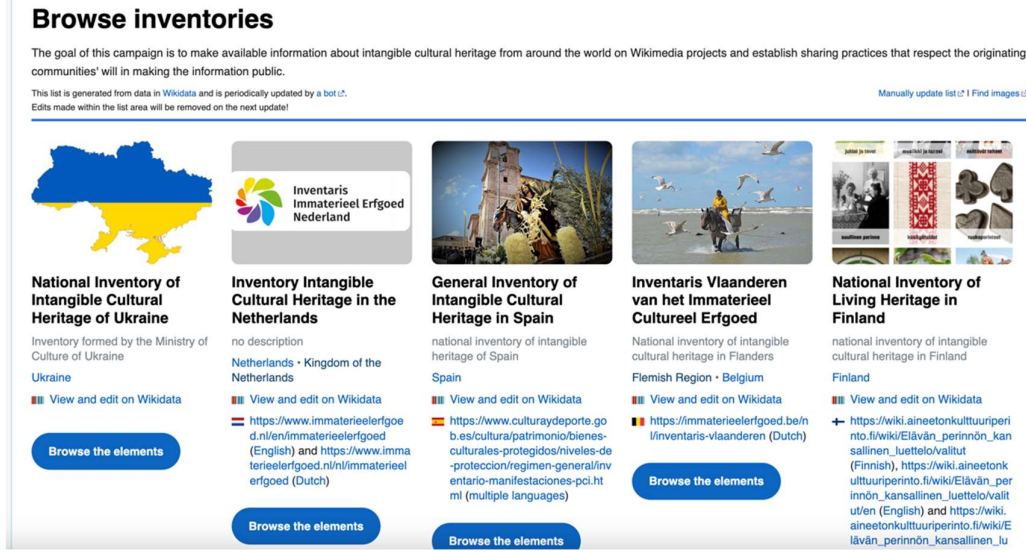
Fotoğraf 3: Wiki Loves Living Heritage/Intangible Cultural Heritage of Turkey

Yine Wikimedia altında doğrudan envanterle ilgili bir sayfa da üretilmiştir. Wiki Loves Living Heritage/Inventories⁷ isimli sitede farklı ülkelere ait somut olmayan kültürel miras envanterlerine yer verilmektedir. Sayfada bu uygulamanın amacı “dünyanın dört bir yanından somut olmayan kültürel mirasla ilgili bilgileri erişilebilir kılmak ve kaynak toplulukların bilgileri kamuya açma iradesine saygı duyan paylaşım uygulamaları oluşturmak” şeklinde özetlenmiştir. Dolayısıyla bu yazıda bahsedildiğı gibi envanterlerin topluluğın erişimine açık olması ve topluluğın katılımı ile üretilmesi Wikimedia'nın envanterle ilgili amaçları ile de uyumludur. Söz konusu sayfada Ukrayna, Hollanda, İspanya, Finlandiya, Fransa gibi ülkeler dâhil olmak üzere dünyadaki pek çok ülkeye ait envanterler listelenmiştir. Bu envanterlerin içeriğinin ulusal envanterleri yansıtmaları da ayrıca değıerlidir.

Bununla birlikte, dijitalleşmenin beraberinde getirdiğı sorumluluklar da göz önüne alınmalıdır. Veri güvenliğı, doğru bilgi temini ve kültürel mahremiyet gibi konular, somut olmayan kültürel mirasın dijitalleşmesi sürecinde dikkate alınması gereken önemli unsurlardır. Bu noktada, dijitalleşme sürecinin etkilerini anlamak ve sürdürülebilir bir dijital kültür mirası yönetimi için en iyi uygulamaları belirlemek kritik bir aşamadır. Wikimedia gibi açık kaynak kodlu uygulamaların yanlış bilgiyi düzeltmeye izin vermesi bu anlamda önemlidir.

⁷ https://meta.wikimedia.org/wiki/Wiki_Loves_Living_Heritage/Inventories

Fotoğraf 4: Wikimedia, Wiki Loves Living Heritage/Inventories

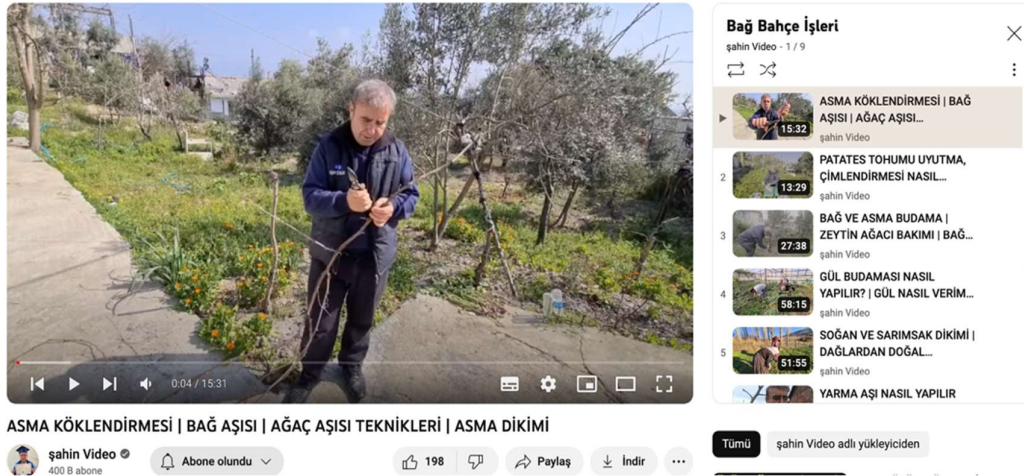

Fotoğraf 5: Wikimedia, Ukrayna Ulusal Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri

Wikimedia'nın somut olmayan kültürel mirasla ilgili sayfalarının açık kaynak temelli, erişilebilir, kolaylıkla düzeltilbilir ve güncellenebilir olduğu söylenebilir. Bu özellikleri nedeniyle daha hızlı oluşturulabilen, görünürlüğe ve görseleliğe daha çok önem verilen, ilgili topluluklar tarafından veri girişine izin verilen kısacası toplum temelli dijital envanter niteliğine uyan bir yapıdadırlar.

2) Topluluğu bir araya getirme, kimlik ve aidiyet kazandırma, farkındalık yaratma özellikleriyle hemşerilik kavramı etrafında kümelenen ya da eğitim içeriği ile ön plana çıkan sosyal medya platformları için YouTube örnek verilebilir. Bu sayfalar envanter görünümü olmayan ancak temel özellikleri nedeniyle envanter olarak nitelenebilecek özelliktedir. Wikimedia'nın somut olmayan kültürel mirasla ilgili yukarıdaki sayfalarının envanter nitelikleri varken anlık etkileşim, yaygınlık ve popülerlik gibi özellikleri olan YouTube platformundaki sayfalarının da önemli olduğunu bilmek gerekir. YouTube sayfalarının bir başka özelliği ise topluluk kimliğini ve aidiyet duygusunu

geliştirmesidir. Özellikle yerel ve bölgesel YouTube kanalları bu işlevleriyle de ön plana çıkmaktadır. Bu sayfalarda geleneksel törenlere ait görüntüler, halk mutfağı, halk oyunları, halk müziği ile ilgili görüntülerin ön planda olduğu görülür. Gösteri sanatları alanıyla ilgili folklorik malzemenin bu sayfalarda daha güçlü bir şekilde temsil edildiği görülmektedir. Örneğin Şahin Video⁸ isimli 400 bin aboneli YouTube kanalı Türkiye'nin farklı illerinden onlarca düğün, tarım, bağ bahçe, halk mutfağıyla ilgili videolar yayımlamıştır. Bu videoların çoğu kurgu olmaktan ziyade geleneğin icra edildiği esnada doğal olarak çekilmiştir. Bu niteliği ile geleneksel kültürü yansıtmaktadırlar. Örneğin aşağıdaki fotoda asma köklendirmesi, aşı, budama, çeşitli bitkilerin dikim tekniklerine dair bilgiler aktarıldığı görülmektedir. Bu aktarım bir yandan da somut olmayan kültürel mirasın yaygın eğitim araçlarıyla aktarımına örnek olmaktadır. Videolara yapılan yorumlarda ise bu tarz videoların faydalı olduğunu, kendi bahçesinde bu videolardan öğrendiklerini uyguladığını söyleyen kullanıcılar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarz YouTube kanallarının somut olmayan kültürel mirası öğreten ama aynı zamanda da yoruma açık, etkileşimli ve daha yaygın bir görünürlüğe sahip envanterler olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Bilge Tüzel de YouTube'daki Ebru sanatı videolarını ve videolara yapılan yorumları değerlendirerek YouTube'un geleneğin araştırılması ve yeniden canlandırılmasında etkili olduğunu söylemektedir (Tüzel, 2022, s. 219). Erol Gülüm'de benzer bir söylemle YouTube'u kültürel mirasın üretimi, aktarımı ve arşivlenmesine imkan sunan dijital bir müze olarak değerlendirmektedir (Gülüm, 2019, s. 496).

Fotoğraf 6: Şahin Video isimli YouTube kanalı

Bir başka YouTube kanalı ise Dağ Medya⁹ isimindedir. Bu kanalın özelliği ise Bursa'nın Orhaneli, Harmancık Osmangazi'ye bağlı dağ köylerini temsil etmesidir. Bu dağ köylerinde geçen düğünleri, kına gecelerini, şenlikleri, sünnet gezmesi gibi ritüelleri, Bursa'ya özgü danışık gecesi gibi sohbet toplantılarının videolarını yayımlamasıdır. Abone sayısının 3.500 civarında olduğu düşünüldüğünde takipçilerinin genelde o yöreden insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum videoların altına yapılan yorumlardan da anlaşılmaktadır. Bu tarz daha yerel kanalların topluluk olma bilincini artırdığından söz edilebilir. Somut olmayan kültürel mirasın kimlik ve aidiyet duygusu yaratması bu kanalların yayınladığı videoların yaygınlığı ile gerçekleşmektedir. Bu durum da bu kanalların yerel bir yaşayan envanter işlevi gördüğünün kanıtıdır. Dolayısıyla somut olmayan kültürel mirasın topluluklar tarafından üretilmiş, yaygın ve etkili, yaşayan envanterleri olarak bu YouTube kanallarını yorumlamak

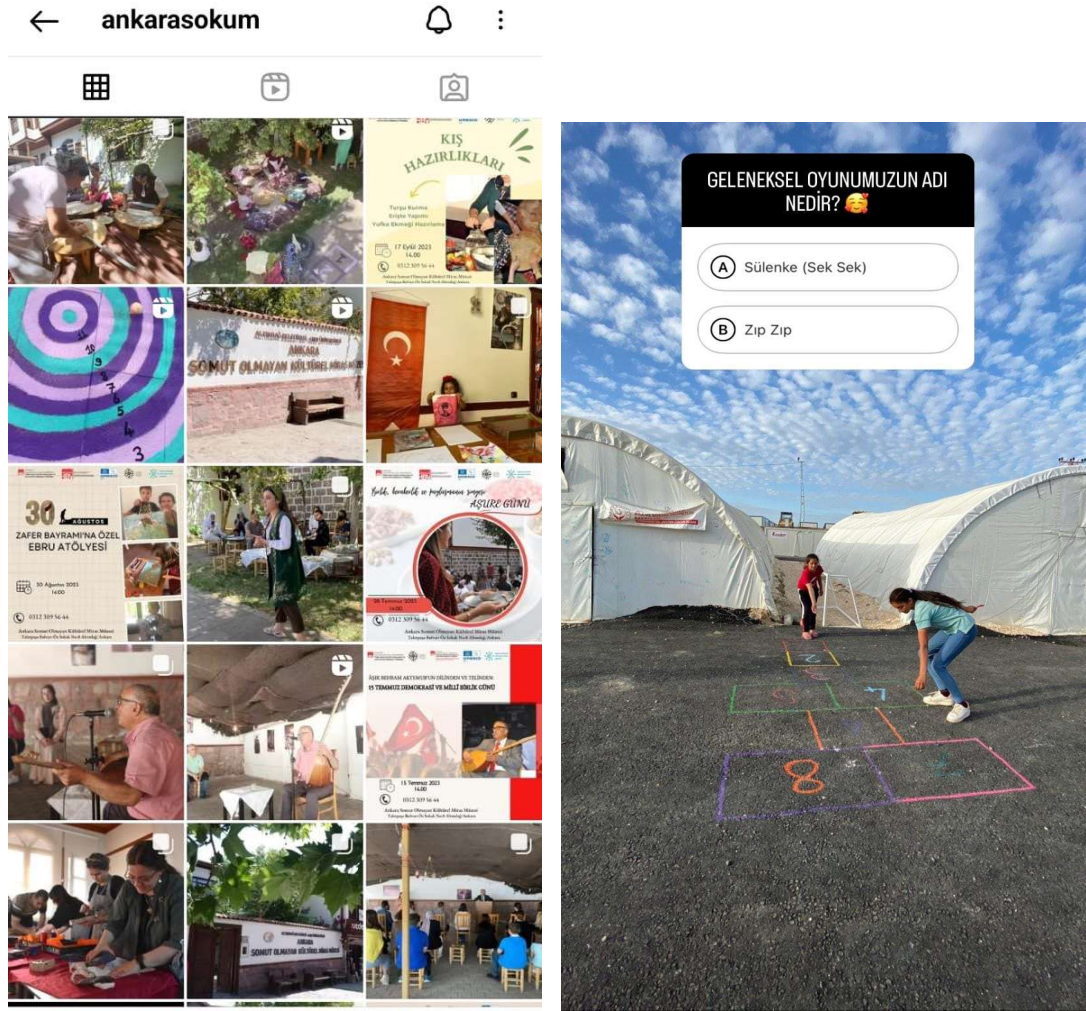
⁸ <https://www.youtube.com/@sahindumlupnar/videos>

⁹ <https://www.youtube.com/@dagmedyaa/videos>

mümkündür. Marilena Alivizatos da “Digital Intangible Heritage: Inventories, Virtual Learning and Participation” başlıklı makalesinde YouTube’un somut olmayan kültürel mirasın belgelendirilmesinde aşağıdan yukarıya katılım ruhuyla geniş bir paylaşım olanağı sunduğunu yazar. Hatta UNESCO’nun da somut olmayan kültürel miras için bir YouTube kanalı oluşturduğunu, İtalya’nın Memoria Immateriale isimli bir kanalla binlerce takipçiye ulaştığını ve bu kanalın çevrimiçi bir envanter olarak nitelendirildiğini anlatır (Alivizatos 2019:122). YouTube, topluluklar için en erişilebilir ve kolaylıkla yaygınlaşabilir açık bir envanter kaynağı olarak nitelendirilebilir.

3) Wikimedia gibi somut olmayan kültürel mirası envanter başlığı altında resimlerle sınıflandıran ve nispeten daha az etkileşimli platformlar, YouTube gibi daha etkileşimli, eğitici niteliği olan, kimlik ve aidiyet duygusunu pekiştirerek topluluk hissinin oluşmasına imkân sunan platformlardan sonra daha bireysel yaratıcılığa dayalı kişisel sosyal medya hesaplarını ve kurumsal kimliğe sahip sosyal medya hesaplarını da birer envanter olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Özellikle Instagram, Facebook gibi görsel yönü ile ön planda olan sosyal medya platformlarındaki çok takipçili kimi hesapların doğrudan somut olmayan kültürel miras konu edindikleri görülmektedir. Bu kişisel sosyal medya hesaplarının halk mutfağı, tarım ve hayvancılık, halk oyunları, deyimler ve atasözleri, halk tiyatrosu gibi somut olmayan kültürel mirasın beş alanını da ilgilendiren paylaşımlar yaptıkları görülmektedir. Bu paylaşımlar günlük hayatın içinden anlık paylaşımlar olduğu gibi aynı zamanda erişte kesme, turşu kurma gibi mevsimsel karakterli folklorik değeri olan paylaşımlar da olduğu görülmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın bir yandan gazete, radyo, televizyon gibi klasik medya araçlarında kendine yeterince yer bulamamasına karşın yeni medya olarak nitelendirilen bu sosyal medya araçlarında kendine yüzbinlerce takipçi bulması oldukça dikkat çekicidir. Bu da somut olmayan kültürel mirasın topluluklar için teknoloji farklılaşsa bile hâlâ önemini koruduğunu göstermektedir. Bu durumu bir örnek üzerinden yorumlamak yerinde olacaktır. Kurumsal sosyal medya hesapları için örneklerden biri de Instagram’daki kültürel mirasla ilgili müze hesaplarıdır. Müzelerin yapısı gereği envanter bulundurma ve envanterleri koruma görevi vardır. Klasik yaklaşıma göre depolarında ve camekanlarında saklı bu envanterler müze ziyaretçilerinin yalnızca gördüğü, deneyimlemediği nesnelere sahiptir. Somut olmayan kültürel miras müzeciliğinde ise geleneğin deneyimi ve etkileşim ön plandadır. Bu bakımdan somut olmayan kültürel miras müzelerinin sosyal medya hesapları deneyimin paylaşıldığı, etkileşimli envanter işlevi görürler. Bu kapsamda Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinin Instagram hesabı¹⁰ geleneğin aktarımı, eğitim işlevi, farkındalık yaratması ve etkileşime açık olması nedeniyle bir dijital katılımlı envanter gibi yorumlanmalıdır. Söz konusu müzenin hesabında müzede oluşturulmuş planlı etkinliklere dair paylaşımlar yapılmakta, kimi zaman bazı geleneklerle ilgili takipçilere sorular sorularak etkileşim yaratılmaktadır. Müzenin özellikle de covid-19 pandemisi döneminde fiziken kapalı olmasına karşın etkinliklerin çoğunu sosyal medya hesaplarına taşıdığı görülmüştür. Kış hazırlıkları, aşure günü, el sanatları atölyeleri, Hıdırellez, Nevruz, Çiğdem Günü gibi kutlamalar, halk tiyatrosu, masal anlatımı gibi gösteri sanatları etkinlikleri müzede düzenli olarak sürdürülmektedir. Bu etkinlikler bazı zamanlarda müzenin Instagram hesabından canlı yayımla da paylaşılmaktadır. Takipçilerin anlık yorumları, beklentileri, beğenileri etkileşimli bir envanter etkisi yaratmaktadır. Bu sayede sosyal medya hesabı bir dijital arşiv işlevi de görmektedir.

¹⁰ <https://www.instagram.com/ankarasokum/>

Fotoğraf 7 ve 8: Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi Instagram Hesabı

Sonuç

Somut olmayan kültürel mirasın envanterlenmesinde klasik yaklaşımların, tek bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Klasik envanterlerin değersiz olduğu elbette iddia edilemez. Ancak aynı zamanda günümüzdeki miras tanımlamalarının ve koruma yaklaşımlarının değişimine ayak uyduramadığından da söz edilebilir. Bu noktada somut olmayan kültürel mirasın envanterlenmesinde farklı platformların varlığını kabul etmek gerekir. Bu platformlar klasik envanter yaklaşımına göre daha etkilişimli, katılımlı, topluluğun kendisi tarafından üretilen yaşayan envanterlerdir. Somut olmayan kültürel mirasın her ülkede aynı düzeyde korunmasının mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu yeni envanterlerin daha işlevsel kullanılabileceği de fark edilir.

Kültürel mirasla ilgili klasik envanterleme yapamayacak kadar hem maddi hem de uzmanlık anlamında eksik ülkelerin örneğın YouTube gibi bir platformu kullanarak kendi envanterlerini ortaya koyabilecekleri söylenebilir. Ayrıca bu envanterler klasik envanterlere göre daha dışa dönük ve popüler olacağı için de kendi somut olmayan kültürel miraslarını tanıtmada işlevli bir araç olabilirler. UNESCO'nun envanter söz konusu olduğunda somut olmayan kültürel mirasın dinamik yapısına

uyumlu ve sürekli güncellenen bir pencereden baktığı bilinmektedir. Dolayısıyla yeni nesil yaşayan envanterler tam da UNESCO'nun çizdiği bu vizyonla uyumlu görünmektedirler. Elbette dijital envanterlere dünya üzerindeki pek çok farklı ülkeden örnekler vererek çoğaltmak mümkündür. Güney Kore tarafından geliştirilen ICHpedia, bir Avrupa Birliği projesi olarak geliştirilen i-Treasures, Türkiye'den Kültürel Araştırmalar Vakfı tarafından geliştirilen folk-portal örnek olarak verilebilir. Ancak hâlâ tam olarak envanter kabul edilmeleri ve tanımlanmaları için tartışmalar yürütülmektedir. Klasik envanter veya derleme yaklaşımlarının yerine daha dinamik, erişilebilen, kullanıcı odaklı, katılımcı envanter yaklaşımlarının halk biliminin inceleme alanlarından biri olduğu ve kültürel mirasın korunmasında etkili oldukları söylenebilir.

Kaynakça

- Alivizatou, M. (2019) "Digital Intangible Heritage: Inventories, Virtual Learning and Participation" *Heritage & Society*, 12:2-3, 116-135.
- Gülüm, E. (2019). "Geleneksel Kültür, Medya Müzeciliği ve YouTube" *Folklor/Edebiyat*, 99: 491-500
- Konach, T. (2015). "Intangible cultural heritage projects – National policies and strategies. The creation of intangible cultural heritage inventories" *ENCATC Journal of Cultural and Policy*. 5:1, 6779
- Ong, W. (2007). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Severo, M. (2015). "Social Media as New Arenas for Intangible Cultural Heritage". In Proceedings of the European Conference on e-Learning. 406–412.
- Severo, M. (2018) "Safeguarding Without a Record? The Digital Inventories of Intangible Cultural Heritage". Romele A., Terrone E. (ed.) *Towards a Philosophy of Digital Media*. Palgrave Macmillan, Cham. 165-182.
- Tüzel, B. (2022). "Ebru Sanatı Geleneğine İlişkin Netnografik Bir Analiz: YouTube'da Koruma ve Aktarım" *Millî Folklor*, 133:207-221.
- UNESCO (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. *UNESCO ICH Web Sitesi*. <https://ich.unesco.org/en/in-other-languages-00102> (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2023)
- UNESCO (1972). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair UNESCO Sözleşmesi. *UNESCO WHC Sitesi*. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2023)
- UNESCO. Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. <https://ich.unesco.org/en/lists> (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2023)
- UNESCO (2017). Guidance note for inventorying intangible cultural heritage. https://ich.unesco.org/doc/src/Guidance_note_on_inventorying_EN.pdf (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2023)
- https://tr.wikimedia.org/wiki/Viki_Ya%C5%9Fayan_Miras%C4%B1_Seviyor (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2023)
- https://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:Wiki_Loves_Folklore_2023 (Erişim tarihi: 19 Ağustos 2023)
- https://meta.wikimedia.org/wiki/Wiki_Loves_Living_Heritage/Intangible_Cultural_Heritage_of_Turkey (Erişim tarihi: 19 Ağustos 2023)
- https://meta.wikimedia.org/wiki/Wiki_Loves_Living_Heritage/Inventories (Erişim tarihi: 19 Ağustos 2023)
- <https://www.youtube.com/@sahindumlupnar/videos> (Erişim tarihi: 26 Ağustos 2023)
- <https://www.youtube.com/@dagmedyaa/videos> (Erişim tarihi: 26 Ağustos 2023)
- <https://www.instagram.com/ankarasokum/> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2023)